

Antoni Ferrando Francés, *Aportacions a l'estudi del català literari medieval*, Fundació Germà Colón, Publicacions de la Universitat Jaume I, Servei de Comunicació i Publicacions. Col·lecció «Fundació Germà Colón, 18», Castelló de la Plana, 2018, 437 p.

Aquest gruixut i dens llibre d'un dels pesos pesants de la llengua i de la literatura medieval nostrada es podria qualificar de culminació de les investigacions que l'autor ha anat publicant a través d'anys de recerca sobre la qüestió de la llengua dels escriptors medievals de la nostra literatura. El llibre es centra en l'estudi del registre literari medieval, un dels centres d'interès més estimats per Ferrando.

L'autor dedica el llibre a Germà Colón i el qualifica de mestre exemplar. Aplega fins a onze treballs: (a) la construcció de la norma cancelleresca catalana, (b) tres treballs sobre el *Curial*, des de diverses òptiques, (c) la llengua del *Misteri d'Elx* (segle XVII, l'únic no medieval), (d) llengua i context cultural del *Tirant lo Blanc*, (e) sobre les relacions literàries de Roís de Corella, (f) sobre l'etiqueta «valenciana prosa», (h) sobre la llengua en la *Vita Christi*, d'Isabel de Villena i (i) sobre els primers editors (1473-1523) i la fixació del català modern. No podem —ni ho pretenem tampoc— resumir-los tots. Tan sols espigolarem, ça i lla del treball, aquelles qüestions que ens han semblat dignes de ser comentades, a parer nostre.

El treball que tracta la norma cancelleresca catalana està dividit en uns quants apartats per a facilitar al lector l'exposició del contingut. No és estrany, doncs, que Ferrando encapçale el llibre amb aquest article (2016), puix que aquesta norma donarà unitat lingüística al català medieval (XIII-XV). Primerament, hi fa la distinció entre llengua cancelleresca i norma cancelleresca, i afirma que no són conceptes equivalents, malgrat mantenir una gran relació entre si. La llengua cancelleresca era l'emprada pel monarca, la de la cort, la de les relacions institucionals, la dels àmbits jurídic i administratiu, la dels nobles i, finalment, la dels escriptors o lletraferits, segons la seua nomenclatura, que en aquest cas no s'avindria ben bé del tot puix que el terme ha

agafat darrerament un matís negatiu. Lingüísticament, la característica principal que el defineix és la unitat gràfica i morfosintàctica, i d'altra banda, l'ús d'un lèxic basat en els parlars del centre de poder, en casos com ara València i Barcelona.

Per al cas del terme *norma lingüística*, afirma Ferrando que és un concepte molt modern, no aplicable a èpoques antigues, i per això no es defineix. Tracta a continuació els tòpics que s'han creat respecte al concepte «prosa cancelleresca». Afirma que provenen del Noucentisme, moviment politicocultural barceloní, que posà els ulls sobre Bernat Metge i la seua elegant i humanística prosa, sobretot en l'obra *Lo Somni*. Estudiosos de l'obra de Metge com ara A. Par, J. Rubió o M. de Riquer constaten que la prosa de Bernat Metge és coincident amb la que feia servir en les cartes eixides de la Cancelleria, i d'ací és fàcil crear el terme «prosa cancelleresca», una prosa que gaudia de la imitació del ritme de la clàusula llatina i de l'ús d'un lèxic llatí, poant accepcions purament del llatí als mots catalans corrents.

Un interessant apartat d'aquest capítol, al nostre parer, és el dedicat a la formació i posterior evolució de la norma cancelleresca. Per a la formació de la norma cancelleresca, Ferrando divideix en dos parts l'època de formació: la primera seria la dels inicis de la prosa de la Cancelleria amb Jaume I, Pere II el Gran i Alfons el Franc, que ens ha arribat a través dels *Furs de València*, dels *Costums de Tortosa* i del *Llibre del Consolat del Mar*, si més no. Textos literaris coetanis avalarien, al costat dels esmentats, que són producte de la documentació juridicoadministrativa, aquesta afirmació; aquells textos són les obres manuscrites de Ramon Llull i d'Arnau de Vilanova, al costat de les *Acta Aragonensia*, publicades per H. Finke. Siga com siga, no sabem quines pautes lingüístiques seguien els escrivans i tabel·lions en la documentació, i això impedeix de fer-ne un resum. Uns altres centres de poder, com ara les escrivanies dels grans municipis, també van contribuir a la consolidació de la llengua cancelleresca. Bona mostra d'això és la «rivalitat institucional» (p. 21) que generava entre els tabel·lions d'aquells centres de poder. La segona part començaria durant el regnat de Pere III el Cerimoniós amb la promulgació de les *Ordinacions de la casa reial*, datades en 1344. D'altra banda, cal dir que paga la pena llegir la informació que dona Antoni Ferrando de macroprojectes d'investigació que s'ocupen del tema respecte a la documentació i estudi d'aquesta llengua; com es va formar i com va anar evolucionant cronològicament; sobre les bases lingüístiques d'aquella norma, apartat discutible al nostre parer. En posarem tan sols dos exemples discrepants: (a) *fenoll/fonoll*: el canvi ja s'havia assolit a terres valencianes cap al segle XIV (1340-1350), any en què es va copiar un *Llibre de menescalia* a Morella, del qual fins i tot sabem l'autor: el notari morellà o catinenc Martí Estrany; (b) als *Costums de Tortosa* l'aplec final *-tz* en lloc de *-ts* és pràcticament únic.

I ara, una qüestió que s'escau en tot això és quin procés lingüístic seguia la documentació i quina era la via que el menava fins arribar a l'enllestiment final. Segons l'autor del llibre, el procés passava per tres etapes: (a) l'anomenat *iussio*, és a dir, el pas que duia a la preparació de l'assumepte que s'havia de redactar, una vegada posat de manifest als consellers del rei; (b) el tabel·lió o secretari passa l'esborrany del redactat al canceller o a altres persones adequades, perquè n'examine el contingut on aquell anotarà les observacions pertinents, si n'hi ha. Posteriorment, una vegada s'han introduït les esmenes, el secretari o escrivà passarà la carta al canceller una altra vegada, i (c) el protonotari corregeix el contingut de la carta lingüísticament i estilística, tenint en compte sempre la «bella retòrica e bon llatí», el duu al rei perquè el sancione, i finalment és segellada i signada per a ésser tramesa. Tot el procés fa pensar que els tabel·lions o escrivans havien de tenir una bona formació gramatical, partint de les *artes dictandi*, i en les llengües llatina, catalana i aragonesa.

Els tres articles dedicats al *Curial e Güelfa* —tema molt estimat per Ferrando— (1997, dos en 2012 i un darrer, per ara, en 2018) van donar peu (a través de la tesi de doctorat d'Abel Soler) al descobriment de l'autor de la novel·la: Ènyego d'Àvalos, fenomen que va saltar el llistó de l'àmbit acadèmic, cosa poc corrent, per a anar a raure als *media*, amb profusió d'articles d'opinió d'algun dels experts en aquesta novel·la, que van dir-hi la seua a favor o en contra. Dels tres, farem un comentari de l'anomenat «Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*», que ocupa les pàgines 153 a 222. Llarguíssim i fonamental treball sobre els aspectes lingüístics del *Curial*, dividit en tres apartats, el segon dels quals és subdividit alhora en setze subapartats, i, no cal dir, que és, al nostre parer, el més remarcable dels tres. Anirem espigolant, ça i lla d'alguns subapartats esmentats, elements lingüístics que ens mereixen algun breu comentari. En primer lloc, i pel que fa al manuscrit considerat còpia (p. 167) pels experts en paleografia i codicologia, ja ens trobem amb el primer problema, puix que, com és sabut, les còpies sempre poden aportar innovacions lingüístiques a l'original. Tenint, doncs, en compte aquesta restricció, els comentaris que han fet els nostres experts en lingüística històrica sobre la llengua del manuscrit, i els que poden venir després, s'han d'agafar sempre com una aproximació, com ja és sabut.

Segons Ferrando, la còpia del manuscrit fou redactada a la cort de Nàpols per algun tabel·lió de llengua aragonesa o castellana, segons explica amb exemples (*pennora, caxal, assí, rodas, tengas*, etc.), fet corroborat al subapartat dedicat a l'estudi de la grafia i la fonètica (p. 170-173), i al subapartat 2.12 (p. 189-192), que analitza les preferències lingüístiques de l'autor en part. Entre les pàgines 175 i 181, Ferrando hi analitza sumàriament, sense tenir en compte tots els casos, les preferències lèxiques de la novel·la. Extrau alguns exemples lexicals de J. Coromines, G. Colón i J. Veny i

els comenta, però cap de la seua pròpia collita, i salta massa alegrement d'una zona dialectal, com ell diu (valencià general), que en realitat no és uniforme, a l'altra (Tortosa), que en realitat tampoc no ho és. Tanmateix, no voldríem de cap manera que el nostre propòsit s'interpretés com una oposició a les solucions establides pels grans filòlegs nostrats de considerar que l'autor del *Curial* siga un valencià, perquè, al nostre parer, és evident, però un autor que també podria haver estat influït per altres parlants de l'idioma, que sembla que eren legió allà a la cort d'Alfons IV, cosa, d'altra banda, que roman en hipòtesi.

Pel que fa als criteris d'orientació diatòpica, cal dir que és una sumària exposició de trets lingüístics convergents del català occidental quatrecentista (p. 180) que, segons Ferrando, inclinen a pensar en l'adscripció diatòpica d'aquest bloc de la llengua, amb reserves, com també apunta l'autor.

Sobre l'etiqueta historiogràfica a la literatura catalana: la «valenciana prosa» (1994). En aquest cas, l'autor parteix d'un sol objectiu: analitzar-ne l'abast semàntic. Aquesta marca ha centrat l'interés de diversos recercadors de la nostra llengua i literatura medieval, i ja en fa temps. Ferrando repassa opinions dels investigadors nostrats que s'hi han ocupat i conclou que la «valenciana prosa» alterna amb d'altres denominacions i acaba afirmant que al remat per a aquella època el terme era sinònim de *llengua valenciana*. El camp de recerca del terme «valenciana prosa», d'altra banda, està mancat, al nostre parer, d'un inventari de les seues característiques lingüístiques i retòriques, que defineixen el sintagma. N'hi ha, però, alguna excepció. Coromines n'esbossà algunes en un treball antic (1971). D'altra banda, generalment, l'ús retòric i lingüístic dels autors —gairebé tots valencians— que feien servir aquest estil o registre, per dir-ho «a la moderna», es circumscriu al segle xv. Caldria, però, estudiar a fons les obres dels autors valencians dels segles xiv i xv per a fer-ne un inventari segur; així podríem dir que a l'obra anomenada *Regles de amor e parlament de un hom e una fembra* (finals del xiv), posem per cas, traducció del *De Amore* d'Andreu el Capellà, hi detectem ja algun tret referent a la valenciana prosa.

A manera d'exemples, posarem a l'abast dels lectors d'aquesta ressenya alguns casos i ho farem amb exemples de les obres següents:

(a) *Regles de amor i parlament de un hom i una fembra*, obra que podríem datar entre 1387 i 1389 (ed. E. Julià, SCC, 1926): «[...] que fembra tan graciosa e de tanta saulesa e belesses enbellida amor fora lo seu Castell lexa estar [...]» (p. 11), «Car axí com amor los hòmens de cada linatge costreny [...]» (p. 26), «[...] gran angoxa, punyiment de cor, resplendor de la tua faç ornada de molt gran bellesa, afectuosos ulls, lo teu delitable benifet, la tua molt agradable priuadesa per força e constreta

beniuolença animosa [...]» (p. 161), en aquest cas ens trobem amb un llenguatge «far-ragós, redundat, emfàtic i feixugament declamatori» que Coromines assenyala per al *Tirant*.

(b) *Llibre anomenat Valeri Màxim dels dits i fets memorables (De factis dietisque memorabilibus Libri IX*, Valerius Maximus) traduït per Antoni Canals (1395-1415): en aquesta obra, hi apareixen alguns trets clars de la valenciana prosa, com ara l'ús d'epítets anteposats al nom «lo sobiran deu» (p. 16), «per açò he volgut ma invocatio endreçar a tu, Cèsar [...]» (p. 16), de l'edició de R. Miquel i Planas, Barcelona 1914.

(c) *Lo cavaller*, de l'autor valencià Ponç de Menaguerra (1479-1493, ed. P. Bohigas, ENC, 1947): «Si força de ignorància no m'empachava, desig de servir-vos bé-m consent que'l treball no refusse» (p. 178).

(d) *De la imitació de Crist (De imitatione Christi)* de Tomàs de Kempis (Thomas Haemerken), traduïda per Miquel Peres i publicada en 1482 (ed. R. Miquel i Planas, Barcelona, 1911). Ús d'epítets anteposats al nom «trista, enujosa e desestimable vida», «superbes veritats», «virtuosos desigs», «enfosquit cor», etc. To rellevant: «emprant totes ales de vostra voluntat, vos fereu volar en aqueix alt lloch de contemplativa vida, on son spill clar en que clarament mirar se deuen los qui volen entrar en la streta senda de verdadera penitència [...]». Llargs parlaments: «És aquest libre un luminós faro, clarejnt de nit i de dia per mostrar als cechs miserables hòmens la carrera dels eterns e perdurables regnes, lo qual és stat encés de la Lum de aquella ardent làntia que en lo fust de la creu penja per aclarir les enfosquides tenebres de natura humana, és recepta marauellosa de materials». Ús d'epítets redundants: «spill clar en que clarament mirar se deuen», «escuretat de tenebres», «luminosa lum», etc. Anteposició d'adjectius atributius: «no fan l'ome sant un just esser». Acumulació d'adjectius consecutius: «trista, enujosa e desestimable vida» (pròleg), «profunda e alta intelligensia», «escures e amagades coses», etc (p. 7 i 9). Ús de l'hipèrbaton: «les doctrines de tots los benaventurats excelleix e auança», «perquè en ells l'esperit no de Jesús no habita» (p. 5), «que a la salut del seu malalt spirit són necessàries (p. 7). Llenguatge de clamatori: «O trists de aquells! Que en lo dia del final juy. no·ls serà demanat “¿Què haueu lest?”» (p. 10). Ús de cultismes: «altitud de paraules (p. 6), etc., a banda també d'uns altres trets d'aquest estil o registre literari, com són la constant erudició, molta cerimònia, fraseologia renaixentista, mitologia grega i llatina, relatiu lluny de l'antecedent, abundor de construccions d'infinitiu «qualseuol home naturalment saber desija» (p. 7), etc.

Totes aquestes característiques lingüístiques i retòriques haurien de ser estudiades en els autors valencians dels segles XIV i XV per traure'n l'entrellat d'allò que s'ha anomenat «valenciana prosa».

El llibre de Ferrando té el futur assegurat, però tenint en compte que en el món de la recerca sempre hi poden haver novetats, que vindran de l'aportació de les noves generacions.

LLUÍS GIMENO BETÍ
Universitat Jaume I
Corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
ORCID 0000-0002-0347-0951